

Bo'Lajak Boshlang'Ich Sinf O'Qituvchilarining Mediata'limga Asoslangan Dasturiy-Pedagogik Vositalari

Atajonova Anorgul Jumaniyazovna¹

¹ Urganch davlat pedagogika instituti "Boshlang'ich ta'lim metodikasi" kafedra mudiri, dotsent

Annotatsiya:

Ushbu maqolada umumta'lim maktablarining boshlang'ich sinflarini o'qitish jarayonida mediata'limdan foydalanish masalasi, zamonaviy dasturlar, o'qitish usullari, metodlari, telekommunikatsiya vositalari hamda elektron darslik afzalliklari va kamchiliklar haqida tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Elektron darsliklar, mediata'limdan foydalanish, dasturlar, o'qitish usullari, dasturiy-pedagogik vositalar, integratsiya, kognitiv faoliyat.

Introduction. Respublikamizda 2020-yil 23-sentabrdagi O'zbekiston Respublikasining 637-sonli "Ta'lim to'g'risidagi" Qonuni talablaridan kelib chiqib, uzluksiz ta'limning barcha bosqichlari, jumladan, oliy ta'lim tizimi zimmasiga jahon andozalariga mos, ichki va tashqi mehnat bozori talablariga javob beradigan, yuqori malakali raqobatbardosh kadrlar tayyorlashdek ulkan vazifa yuklatildi.¹

Bugungi globallashuv sharoitida umumta'lim maktablarining boshlang'ich sinflarini o'qitish jarayonida mediata'limdan foydalanish masalasi muhim va ahamiyatli hisoblanadi. Zamonaviy dasturlar, o'qitish usullari, metodlari, telekommunikatsiya vositalari hamda OAV jadal tezlikda rivojlanmoqda. Shu sababli barcha o'qitish metodikalar sohasidagi mediama'lumotlar, dasturiy-pedagogik vositalar va multimediali o'quv qo'llanmalarni ta'limga integratsiya qilishning didaktik talablarini aniqlash, kognitiv faoliyat jarayonida mediata'lim va axborot texnologiyalarini qo'llash usullarini tahlil qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

¹ O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risidagi" Qonuni. 637-son. 2020-yil 23-sentabr

Axborot qayerdan, kim tomonidan va nima maqsadlarda uzatilyapti, kimning manfaatlarini o'zida aks etayapti, degan savollarga javob topa olish uchun zarurdir.²

Analysis of the relevant literature. Keng ma'nodagi "media" tushunchasiga Maklyanning "Mediani tushunish" kitobida ta'riflab o'tgan. Kitobda "media vositalariga birgina axborot texnologiyalari emas, balki elektr nuri, nutq, yozuv, yo'llar, raqamlar, kiyim-kechak, uy-joy, shahar, pul, soatlar, matbaa, komikslar, kitoblar, reklama, g'ildiraklar, transport vositalari (velosiped, mashina, samolyot), avtomatik uskunalar, fotosuratlar, o'yinlar, matbuot, telegraf, yozuv mashinasi, telefon, fonograf, kino, radio, televizor, qurol-yarog' va boshqa ko'p narsalar"³ni keltirib o'tgan.

Bugungi kunda OTM axborot tizimlari faol rivojlanmoqda, bu muassasalarning yanada samarali va tezroq ishlashiga imkon beradi. Bugungi kunda ta'lim sohasini axborotlashtirishga hukumatimiz keng e'tibor qaratmoqda. Bundan tashqari, bugungi kunda OTM tizimiga innovatsiyalarni kiritish zarurati ortib bormoqda OTMni axborotlashtirish bu juda keng tushuncha bo'lib, u mediata'lim yordamida oliy ta'lim sohasida dunyodagi ilmiy yutuqlar haqida xabardor qilishga qaratilgan faoliyatni ham o'z ichiga oladi. Shunday qilib, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarni tayyorlash va malakasini oshirishning samarali usuli hisoblanadi. Bunday texnologiyalar yordamida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari samaraliroq ishlash imkoniyatiga ega bo'ladilar.⁴

Bugungi kunda ona tili fanlarni o'qitishda mediata'lim va turli xil dasturiy-pedagogik vositalardan keng foydalanilmoqda. Sinflarga yangi avlod o'quv kitoblarining kelishi va ushbu kitoblarda mavzularning elektron shaklidagi videodarslarni ko'rish uchun maxsus QR-kodining qo'yilishi bilan fan ham o'zgara boshladi. O'quv faoliyatining dizayni va tadqiqot shakli hamda usullari, o'qitishning yangicha uslublari tobora ko'proq qo'llanilib, rivojlanib bormoqda. Boshlang'ich ta'limda mediatexnologiya vositalaridan foydalanish o'quvchilar kognitiv faoliyatining samarali usuli bo'lib, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun darsni takomillashtirishga keng imkoniyatlar ochadi.

B.Omonov ta'kidlaganidek: "Internet tarmog'ining jadal rivojlanishi oqibatida tezkor sur'atlarda kengaygan globallashuv va mintaqalararo integratsiya davlatlar qurilishida yangi davrni boshlab berdi. Aslida globallashuv modernizatsiyalashuv jarayonini tezlashtirdi, desak xato bo'lmaydi. Negaki, globallashuv–umumiy, to'g'rirog'i, g'arbona umumiy g'oya atrofida birlashishdir"⁵

Mediata'limga asoslangan kognitiv mashg'ulotlarini media vositalar hamda kompyuter dasturlaridan foydalangan holda tashkil etish, o'rganilayotgan materiallarni yanada aniqroq va tushunarliroq taqdim etishi va o'quvchilarning tasavvur qilish imkoniyatini keng ko'lamda oshirishga yordam beradi. Buning sababi shundaki, hamma o'quvchilarning ham tasavvur va idrok qilish qobiliyati bir xil emas. Agar biz ushbu bo'limdagi mavzularini maxsus QR-kodli, ya'ni kim media vosita sifatida video elektron dastur va qo'llanmalardan foydalansa, o'quvchining tasavvur qilish imkoniyati oshishiga hamda xotirasida yana ham mustahkam o'rin olishiga erishgan bo'lamiz.

Bundan tashqari, kompyuter orqali dars o'tish, kompyuter orqali mavzuda berilgan ma'lumotlarni modellashtirish dars vaqtini tejaydi, o'qituvchining darsga tayyorlanish jarayonini osonlashtiradi. Kompyuterda hodisalarni tasavvur qilishimiz va undan mediaxabar ko'rinishida foydalanishimiz mumkin. Multimedia vositalari (multimedia-ko'p vositalilik) - bu insonga o'zi uchun tabiiy muhit:

² Azarova L.N. "Boshlang'ich maktab o'quvchilarining ijodiy individualligini qanday rivojlantirish kerak". Boshlang'ich maktab.1998, 4-son. – 80-81-b

³ Понимание медиа. М.; Жуковский, 2003

⁴ Mavlonova R, Rahmonqulova N, "Boshlang'ich ta'limda pedagogika, innovatsiya, integratsiya". – T.:G'afur G'ulom nomidagi nashriyot matbaa ijodiy uyi, 2013. – 450 b.

⁵ Усманова М.А. Социально-философский анализ проблемы информатизации современного общества: Автореф. дис. ... канд. философ. наук. – Т.: Университет, 1997. – 48

tovush, video, grafika, matnlar, animatsiya va boshqalardan foydalanib, kompyuter bilan muloqotda bo'lishga imkon beruvchi texnik va dasturiy vositalar majmui.

Research methodology. Mediakompetentlik yuqori darajasiga ega bo'lgan shaxs uchun quyidagi xususiyatlar xarakterlidir:

- yangi ma'lumotlarni olish uchun harakat qilish (intilish);
- hayotining turli sohalarida o'z shaxsiy kompetentligini va har turdagi mediamadaniyat dunyosiga intilish;
- o'qish uchun zaruriy ilmiy materiallar izlab topish;
- media mahsulotlar bilan "doimiy" muloqotda bo'lish;
- media olamida mustaqil ravishda mediamatnlarni shakllantirish va tarqatish (mustaqil yoki guruh bilan birgalikda tayyorlash) malakasiga ega bo'lish;
- mediaga bog'liq bo'lgan (o'yinbop, badiiy, tadqiqot va. h.k) yorqin faoliyat yurita olishi.

Biz global raqobat sharoitida rivojlanayotgan milliy ta'lim tizimlarini yangilash va modernizatsiya qilish davrida yashayapmiz. Zamonaviy dunyoda bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilardan yoki o'quv qo'llanmalari orqali oladigan bilimlar, ular turli xil media vositalari orqali topadigan ulkan ma'lumotlar oqimi bilan to'sib qo'yilgan sharoitdadir, shuning uchun ta'lim oluvchilarning mediamadaniyatini rivojlantirish zamonaviy ta'limning asosiy muammolaridan biriga aylanishi kerak.

Amaliyot shuni ko'rsatmoqdaki, multimedia vositalari asosida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini o'qitish ikki barobar unumli va vaqtdan yutish mumkin. Multimedia vositalari asosida bilim olishda 30 % gacha vaqtni tejash mumkin bo'lib, olingan bilimlar esa xotirada uzoq muddat saqlanib qoladi. Agar talabalar berilayotgan materiallarni ko'rish (video) asosida qabul qilsa, axborotni xotirada saqlab qolinishi 25-30 % oshadi. Bunga qo'shimcha sifatida o'quv materiallari audio, video va grafika ko'rinishda mujassamlashgan holda berilsa, materiallarni xotirada saqlab qolish 75 % ortadi.

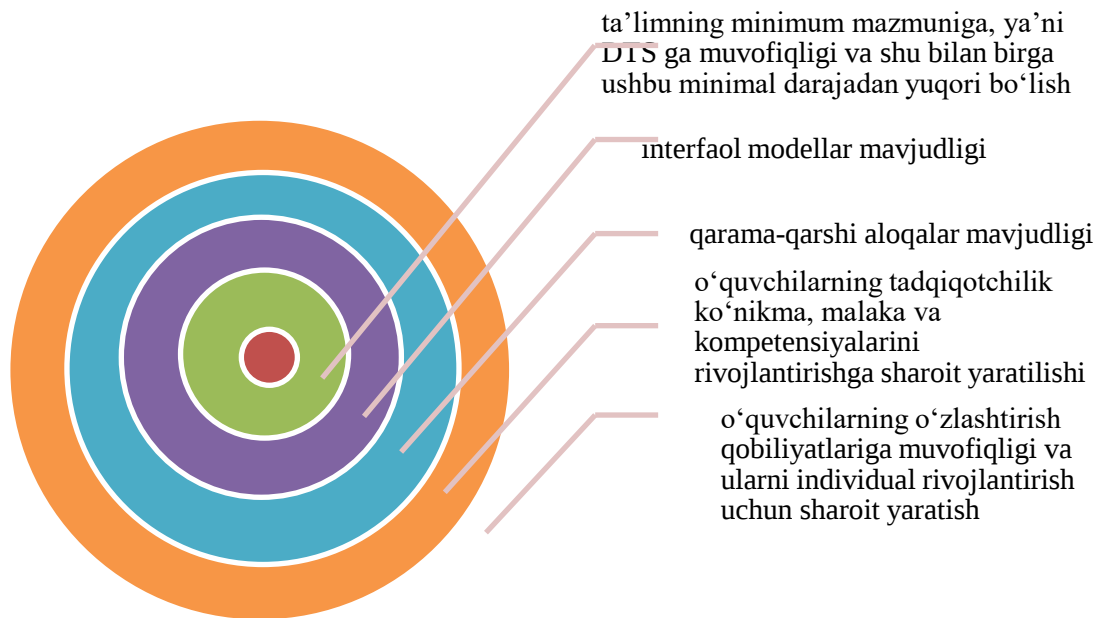
Bunga biz multimedia vositalari asosida ona tilini o'rganish jarayonida yana bir bor ishonch hosil qildik. Multimediali dasturiy-pedagogik vositalar quyidagi imkoniyatlarga ega: ⁶

- o'quv jarayonini individuallashtirish va farqlash;
- xatolar tashxisi va mulohazalar bilan nazoratni amalga oshirish;
- kompyuter tomonidan oddiy hisoblash va grafik ishlarini bajarish orqali o'qitish vaqtini tejash;
- o'quv mashg'ulotlarida ma'lumotlarni vizual tarzda taqdim qilish;
- o'rganilayotgan jarayonlar yoki hodisalarni modellashtirish;
- turli vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qilish qobiliyatini shakllantirish;
- ma'lum bir hodisa yuzasidan o'quvchilarning fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish;
- ta'lim olish uchun motivatsiyani kuchaytirish; kognitiv-faoliyat madaniyatini shakllantirish va boshqalar.

Demak, ko'rinadiki, o'quv jarayonida kompyuter orqali boshqariladigan dasturiy pedagogik vositalardan yoki elektron o'quv qo'llanmalardan foydalanish fanni o'qitishda va bo'lajak

⁶ Бабаджанов С.С. Педагогика олий таълим муассасалари талабаларининг медиакompetentлигини ривожлантириш технологияси («Информатика ва ахборот технологиялари» ўқув фани мисолида): п.ф.б.ф.д (PhD) диссер....Тошкент, 2018. – Б. 36-37

boshlang'ich sinf o'qituvchilarining bu fan haqidagi tasavvurlarini rivojlantirishda muhim o'rin tutadi. Bugungi kunda boshlang'ich sinfda o'qitiladigan fanlar bo'yicha ishlab chiqilayotgan multimediali elektron o'quv qo'llanmalar quyidagi didaktik talablarga javob berish kerak:

1-rasm. Multimediali elektron o'quv qo'llanmalar quyidagi didaktik talablar

Analysis and discussion of results. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari o'quvchilarni o'qitish va tarbiyalash jarayonida, tarbiyaviy ishlarni rejalashtirish va amalga oshirish qobiliyati, umumiy qilib aytganda, pedagogik kompetensiyalarini shakllantirish — bu pirovard natijada umumlashtirilgan pedagogik qobiliyatni — kichik yoshdagi o'quvchilar bilan tarbiyaviy ishlarni olib borish qobiliyatini shakllantiradi.

Oliy ta'lim tizimini modernizatsiya qilish jarayonlari zamonaviy oliy ta'limni axborotlashtirish jarayonining jadallashuvi bilan tavsiflanadi, bu bir tomondan, media resurslaridan foydalanish va o'quv jarayoniga mediamadaniy texnologiyalarni joriy etish uchun yangi istiqbollarni ochadi, ikkinchi tomondan, pedagogik nazariya va amaliyotni talabalarga jumladan, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilariga ta'lim berishning yangi usullarini izlashga majbur qiladi, o'qitishni maksimal darajada individuallashtirish bilan talaba shaxsining kasbiy komponentini rivojlantirishga hissa qo'shadi.

Mediata'lim - bu ommaviy kommunikatsiya vositalarining (massmedia) yordami va materiallari hisobidan ular bilan muloqot qilish madaniyatini, ijodiy, kommunikativ ko'nikmalarni, tanqidiy fikrlashni, to'liq idrok etish, media matnlarni, ya'ni ommaviy media orqali tarqatiladigan turli xil asarlar tahlil qilish, talqin qilish va baholash ko'nikmalarini rivojlantirish uchun shaxsni rivojlanish jarayonidir.

Ko'rinib turibdiki, mediata'lim (media education) barcha turdagi media (bosma va grafik, ovozli, ekranli va boshqalar) va turli xil media madaniy va axborot texnologiyalari bilan bog'liq. Bu jamiyatda ommaviy kommunikatsiyalardan qanday foydalanilishini tushunish imkonini beradi, yosh mutaxassislarni axborotga boy jamiyatda hayotga tayyorlash uchun mo'ljallangan va boshqa odamlar bilan muloqot jarayonida mediadan foydalanish qobiliyatini egallashni ta'minlaydi.

Mediata'limning yo'nalishlarini tahlil qilib, shunday xulosaga kelamizki, oliy ta'limning boshqa an'anaviy ta'lim variantlari bilan qiyoslab bo'lmaydigan taklif etiladigan turli yo'nalishlari,

vositalari va ta'lim imkoniyatlarini kengaytiruvchi mediata'limning asosiy maqsadi - talabalar ongida zamonaviy multimedia makonida voqelikning adekvat manzarasini rivojlanishdir.

Mediata'limning yuqoridagi yo'nalishlaridagi farqlarga qaramasdan, pedagogik amaliyot shuni ko'rsatadiki, talabalar tomonidan media ma'lumotlarni passiv idrok etish samarasizdir. Binobarin, ta'lim jarayoniga media resurslarni joriy etishda asosiy pedagogik vazifa intellektual harakatsizlikni istisno qiluvchi tanqidiy fikrlash, ijodiy vazifalar tizimi orqali media axborotni samarali idrok etishni rivojlantirishdan iborat.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari media xabarlardan oladigan ma'lumotlar, ta'lim ma'lumotlaridan farqli o'laroq, hissiy tus berish va ma'lumotlarning dolzarbligi kabi jozibali xususiyatlarga ega.

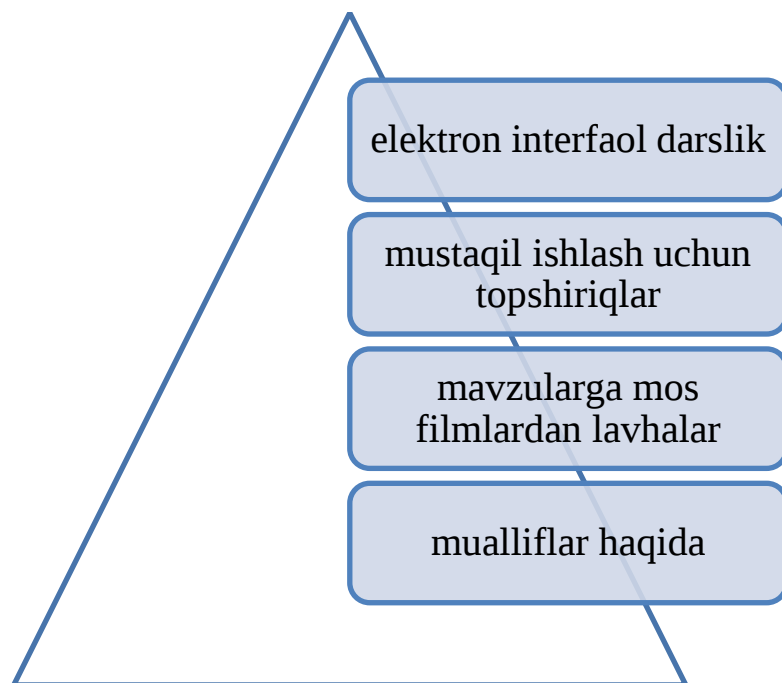
Zamonaviy yondashuvlar asosida ta'lim mazmuniga mos keladigan darslik va o'quv-uslubiy qo'llanmalar, elektron ta'lim resurslarini ishlab chiqishga qo'yiladigan didaktik talablar o'rganildi.

Elektron darslik quyidagi talablar asosida ishlab chiqiladi:

- darslikning davlat ta'lim standartlariga muvofiqligi,
- taqdim qilinayotgan materialning ilmiy asoslanganligi,
- zamonaviy qarashlarga mosligi, nazariy xatolikka yo'l qo'yilmaganligi va mukammal shakllantirilganligi,
- matnning to'liqligi, grammatik va orfografik xatolardan xoliligi, darslikning uslubiy ishlab chiqilganlik darajasi,
- pedagogik texnologiyalarning qo'llanilganligi, milliy va ma'naviy qadriyatlarga mosligi,
- bilimlarni mustahkamlash uchun mashqlarning mavjudligi, nazorat materiallarining (topshiriqlar, mashqlar, jumboq va o'yinlar) ishlab chiqilganligi, statik va dinamik tasvirlar, illyustrativ (foto, video, animatsiya va b.) materiallarning yetarliligi,
- o'quvchilar yoshining psixologik va pedagogik xususiyatlari hisobga olinishi. Elektron darslikning ergonometrik talablarga javob berishi,
- rang, shrift, monitor ekrani va shu kabilarga qo'yilgan talablarga mosligi,
- elektron darslikni kompyuterga o'rnatishning qulayligi, darslik bilan ishlash va boshqarishning qulayligi va boshqalar.

Elektron darslikda umumiy didaktik va metodik jihatlar ham inobatga olinadi, ya'ni: ta'lim maqsadlarini tahlil qilish asosida mazkur o'quv predmeti mazmuni aniqlanadi; o'quv predmeti axborot tuzilmasi ishlab chiqiladi va u o'quv elementlari tizimi ko'rinishida ifodalanadi; kompetensiyaviy yondashuv asosida o'quvchilarning kognitiv kompetensiyalarini shakllantirish hamda o'quv elementlarini o'zlashtirish darajasi avvaldan tashxislanadi.

Elektron darsliklar matnlarning bir qancha ko'rinishda bo'lishi bilan bosma matnlardan farqlanadi. Bu o'quvchilarning mavzuni samarali o'rganishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

2-rasm. Elektron o‘quv manbalar tarkibiy qismlari

Bu kabi innovatsion asosga ega bo‘lgan ta’limiy texnologiyalar o‘quv bilish faoliyatining jadallashuvi va integratsion jarayonlarning vujudga kelishi, mediata’lim resurslaridan foydalanish imkoniyatini ta’minlaydi.

Elektron darsliklarning afzalliklari

- Materialning vizual taqdimoti (rang, rasmlar, ovoz, video, animatsiya va boshqalardan foydalanish).
- Tez qayta aloqa (o‘rnatilgan test tizimlari materialning o‘zlashtirilishi ustidan tezkor nazoratni ta’minlaydi).
- Interfaol rejim talabalarga o‘quv materialining tezligini nazorat qilish imkonini beradi).
- Yangi ma’lumotlar paydo bo‘lishi bilan darslikni muntazam yangilab turish imkoniyati (elektron darslik virtual makonning ma’lum bir joyida joylashgan bo‘lib, unga millionlab odamlar kirish huquqiga ega; biror narsani qo‘shish yoki tuzatish uchun bittasiga o‘zgartirish kiritish kifoya).
- Foydalanish qulayligi.

Hozirda mavjud elektron darsliklarning kamchiliklari:

- Talabalarning e’lon qilingan doirasining yosh xususiyatlarini haqiqiy hisobga olmaslik.
- Dasturning o‘ziga xos leksik va grammatik materialiga “bog‘lanish” yo‘qligi, unga ko‘ra talaba shug‘ullanadi.
- Har bir darslikda faqat 1-2 ta leksik mavzuni o‘rganish va leksik va grammatik materialning uzluksizligini hurmat qiladigan darsliklar seriyasining yo‘qligi.
- Guruh va jamoaviy ish uchun imkoniyatlar cheklangan.
- Hatto interaktiv tarzda dasturlash mumkin bo‘lmagan haqiqiy aloqaning yo‘qligi.

Bu kamchiliklar elektron darsliklarni, ayniqsa, maktabda asosiy ta’lim vositasi sifatida foydalanishga imkon bermayapti, ularga yordamchi, asosan, o‘quv vazifasini qo‘yadi.

Shunday qilib, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari media bilan raqobatga psixologik jihatdan tayyor bo'lishi kerak, u avtoritarlikdan voz kechishi, iste'mol qilingan ma'lumotlardan, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining o'zi nima olganiga nisbatan talaba aniq nimani olgani bilan ko'proq qiziqishi, talabalarining faoliyatini baholash mezon va usullarni qayta ko'rib chiqishi kerak. Bilimlar inflyatsiyasi holatini, ayniqsa, axborot texnologiyalari sohasida hisobga olgan holda, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari OTMning mediata'lim maydoni kontentini, uni faol va zamonaviy tendensiyalarga, shuningdek, talabalar ehtiyojlariga mos keladigan qilib modifikatsiyalash maqsadida ta'limga yo'naltirilgan zamonaviy texnik vositalar va dasturiy ta'minotni tahlil qilishi zarur.

Referencies:

1. Azarova L.N. "Boshlang'ich maktab o'quvchilarining ijodiy individualligini qanday rivojlantirish kerak". Boshlang'ich maktab.1998, 4-son. – 80-81-betlar.
2. Mavlonova R, Rahmonqulova N, "Boshlang'ich ta'limda pedagogika, innovatsiya, integratsiya". – T.: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot matbaa ijodiy uyi, 2013. – 450 b.
3. Бабаджанов С.С. Педагогика олий таълим муассасалари талабаларининг медиакомпетентлигини ривожлантириш технологияси («Информатика ва ахборот технологиялари» ўқув фани мисолида): п.ф.б.ф.д (PhD) диссер.... Тошкент, 2018. – Б. 36-37.
4. Никитина Е.Ю., Милютин А.А. Формирование медиакомпетенции младших школьников на уроках русского языка. Монография. – М., 2015.
5. Уматалиев З. Медиахавфсизлик ёшларимиз келажагининг пойдевори сифатида. —Илмий-педагогик ва ўқув-методик нашрлар орқали информациявий таҳдидларга қарши курашиш: профилактика, технология, механизм республика илмий-амалий конференция тўплами. – Т.: 2017. 223 б.
6. M.I.Yakubjonova "Oliy o'quv yurtlarida talabalar mediamadaniyatini rivojlantirish modeli" Central Asian Research Journal For Interdisciplinary Studies (CARJIS) ISSN (online): 2181-2454 Volume 2 | Issue 3 | March, 2022 | SJIFactor: 5,965 | UIF: 7,6 | Google Scholar | www.carjis.org DOI: 10.24412/2181- 2454-2022-3-489
7. Усманова М.А. Социально-философский анализ проблемы информатизации современного общества: Автореф. дис. ... канд. философ. наук. – Т.: Университет, 1997. – 48
8. Cyberleninka.ru
9. Ziyonet.com
10. pedagog.uz